

Zdenka Mansfeldová, Petra Guasti (eds.): *Euroskepticismus a percepce evropského integračního procesu v České republice v letech 2004–2010.*

1. vydání. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2012, 199 stran, ISBN 978-80-7330-217-7.

Slovo „euroskeptik“ brzy oslaví třicáté výročí – jeho první užití je dohledatelné v *The Times* z června 1986, kde se popisuje postoj tehdejší britské premiérky Thatcherové, která byla údajně „většinou EHS viděna jako přinejlepším euroskeptik“ (srovnej Hooge – Marks 2007). Žurnalistický obrat pronikl do odborného jazyka a poskytl obal pro koncept, který je dodnes tematizován, inovován i od základu zpochybňován. Seznam publikací zahraniční i české provenience na téma euroskepticismu by patrně zaplnil celý prostor vymezený této recenzi, a ani tak by nebyl vyčerpávající. Badatelskou atraktivitu tohoto fenoménu jistě podporuje jeho empirický i normativní rozměr a stimulační potenciál nelze upřít ani financování výzkumu euroskepticismu samotnou Evropskou unií.

Recenzovaná publikace je jedním z publikačních výstupů rozsáhlého projektu „Rekonstituování demokracie v Evropě“ (*RECON – Reconstitution Democracy in Europe*), podporovaného Evropskou komisí v 6. rámcovém programu. Šlo o rozsáhlý mezinárodní projekt řešený v letech 2007–2011, jež koordinovala University of Oslo (*ARENA – Centre for European Studies*) a mezi čtyřiaadvaceti partnerskými institucemi ze čtrnácti zemí nalezneme také Sociologický ústav Akademie věd ČR. Projekt se teoreticky opíral o koncept tří modelů demokratického vládnutí v Evropské unii. Velmi zjednodušeně řečeno jde o 1) model opírající se o národní státy (mezivládní); 2) model opírající se o nadnárodní úroveň (federální); a 3) model demokracie bez existence státu (kosmopolitní), respektive se zdroji legitimacy rozloženými mezi evropskou, národní a mezinárodní úroveň (s. 43–44; srovnej Eriksen – Fossum 2007). Důvodem vzniku těchto modelů je hledání nových základů legitimacy vládnutí v Evropě, téma, jež není – zejména ve vztahu k Evropské unii – cizí ani české politologické diskusi (viz například Müller 2007).

Moment řešení projektu pochopitelně nebyl náhodný. První dekáda 21. století byla pro Evropskou unii významná z pohledu reformulace její identity, pravidel fungování i otevírání nových otázek týkajících se principů evropské integrace. Velké rozšíření roku 2004 se odehrálo v době vrcholících příprav textu takzvané Smlouvy o Ústavě pro Evropu, která však byla odmítnuta v referendu nizozemskými a francouzskými voliči a s konečnou platností v původní podobě odložena *ad acta* v polovině roku 2007. Práce na novém dokumentu, takzvané Lisabonské smlouvě, jež měla formálně „pouze“ reformovat stávající zakládající smlouvy EU, skončily v prosinci téhož roku, kdy byl výsledek podepsán zástupci členských států. Jak známo, Lisabonská smlouva vstoupila v platnost až 1. prosince 2009 poté, co její ratifikaci v řadě zemí doprovázely debaty o slučitelnosti s vlastními ústavními principy, ale také o praktickém významu změny zakládajících smluv. Nastolení těchto diskusí nebylo žádným překvapením, vezmeme-li v potaz, že podstatná část Lisabonské smlouvy vychází ze znění odmítnuté „Ústavy“ (viz Syllová et al. 2010).

Recenzovaná publikace časově pokrývá právě výše vymezené období. Autoři (výstižnější by bylo psát „autorky“, protože s výjimkou Tomáše Laciny jde o tým badatelek) této kolektivní monografie se zaměřují na roky 2004–2010, přičemž hlavním předmětem jejich zájmu je percepce evropského integračního procesu v České republice. Jejich pozornost se upírá na diskurz vybraných aktérů, od politických elit zastoupených v parlamentu přes různé think-tanky až k médiím a virtuálním diskutérům využívajícím možnosti takzvané participativní žurnalistiky.

Vedle úvodu a kapitoly věnované konceptuálnímu zarámování výzkumu od Petry Guasti publikace obsahuje další čtyři kapitoly, které jsou dílčími případovými studiemi. „Diskuse

o ratifikaci Lisabonské smlouvy a Parlament ČR“ Zdenky Mansfeldové popisuje dobový kontext. Autorka nejprve představuje postoje členů českého parlamentu (poslanců) k evropské integraci, přičemž podle dat ze srovnávacího mezinárodního šetření se čeští zastupitelé profilovali výrazně skeptičtěji než jejich kolegové ze starých i nových členských zemí. U tabulek s výsledky šetření bohužel chybí údaj, z kterého roku data pocházejí, stejně tak není dostupná informace o vývoji těchto postojů v čase. Následně kapitola obsahuje popis procesu ratifikace Lisabonské smlouvy s úryvky projevů důležitých aktérů (ministr Vondra, prezident Klaus) či stručným nastiněním jejich stanovisek (senátor Dienstbier st.) a završuje ji stručná informace o průběhu českého předsednictví Rady EU, které spadalo do prvního pololetí 2009, kdy probíhala hlavní část debaty o ratifikaci Lisabonské smlouvy v českém parlamentu. Kapitola jako celek přináší základní informace o kontextu daného období, poukazuje však také na řadu zajímavých paradoxů, jako například na údaje z průzkumu veřejného mínění, kdy 64 % respondentů bylo pro ratifikaci Lisabonské smlouvy, přestože 70 % zároveň přiznávalo, že dopadu ratifikace nerozumí (s. 62–63).

Následující kapitola „Diskurz Evropské ústavy v českých médiích v ratifikačním období: Aktéři, témata, argumentační strategie“ od Petry Guasti se metodologicky opírá o diskurzivní analýzu vybraných českých tištěných médií (tři deníky a tři týdeníky). Autorka svou analýzu zdůvodňuje snahou odpovědět na otázku, „*zda a do jaké míry je možné na českou ústavní diskusi pohlížet jako na ‚show jednoho muže‘, prezidenta Václava Klause*“ (s. 70). Nutno dodat, že – a podle mého soudu naštěstí – je zodpovězení této otázky věnována poměrně malá pozornost (o čemž svědčí i velmi krátká a nejednoznačná odpověď v závěru kapitoly), přičemž podstatná část analýzy mapuje hlavní aktéry (aktivní i pasivní), témata debaty a argumentační strategie. Autorka dospívá k závěru, že diskuse byla v českém prostředí poměrně obecná, konflikt byl polarizovaný na několika úrovních a typickou charakteristikou byla personalizace (zejména v rovině prezident Klaus vs. premiér Paroubek). Ve srovnání s jinými novými členskými zeměmi (Polsko, Estonsko, Lotyšsko) autorka identifikovala vyšší pozornost, jaké se procesu přijímání takzvané Evropské ústavy v médiích dostalo, přičemž její argument, že „*politický a ideologický konflikt hrál klíčovou roli a poháněl českou ústavní debatu*“ (s. 94), už je ponechán k testování jiným.

Pátá kapitola s názvem „Smlouva o Ústavě pro Evropu a Lisabonská smlouva v debatách na půdě Parlamentu ČR“ od Tomáše Laciny nás vrací do parlamentní arény, na rozdíl od Zdenky Mansfeldové však analyzuje parlamentní debaty s větší metodologickou rigorózností. Rámec kvalitativní a kvantitativní diskurzivní analýzy plenárních debat vycházel ze systému kódování, jež byl společný pro všechny země analyzované v této části řešení projektu RECON (vedle ČR šlo o Francii, Německo, Spojené království, Polsko a Maďarsko). Pomocí analýzy autor testuje dvě hypotézy: „*1) Ve starých i nových členských zemích EU se postoje politických stran k institucionálním změnám Unie strukturují podle pravo-levé a TAN-GAL osy. 2) Podpora institucionálních reforem EU je vyšší u politických stran, které jsou ve vládě*“ (s. 106). Autor obě hypotézy potvrdil, a řadí se tedy po bok dalších autorů s podobnými závěry (viz například Marks et al. 2006; Taggart – Szczerbiak 2013). Zajímavější jsou však některé další informace, jež z analýzy získal, například skutečnost, že debata se vedla hlavně o reformách institucí, méně už pak o změnách nastavení jednotlivých politik (přičemž v dalších nových členských státech byla pozorována obdobná tendence, avšak jinak tomu bylo ve starých členských zemích), případně že na rozdíl od debaty o Lisabonské smlouvě diskusi kolem Ústavy pro Evropu překryly přetrvávající názorové střety ohledně samotného členství ČR v Evropské unii (byť fakticky nebylo co řešit a většina aktérů v tomto ohledu dodržovala proevropský konsenzus). Ve srovnání s dalšími sledovanými zeměmi pak český parlament vykazoval nejnižší počet projednávaných témat (šest ve srovnání s devíti v Polsku anebo 15 v Německu).

Poslední kapitola před závěry celé publikace nese titul „Participativní žurnalistika v České republice během volební kampaně do Evropského parlamentu na jaře roku 2009“ a jejími autorkami jsou Jessie Hronešová a Zdenka Mansfeldová. Jak název napovídá, autorky míří znovu do mediálního prostoru; na rozdíl od příspěvku Petry Guasti jde však o média elektronická – on-line zpravodajské portály, které umožňují diskuse čtenářů. Autorky za vstupní data berou jak samotné články, tak komentáře, které k nim diskutující připojili. Cílem analýzy je ověřit tři hypotézy o roli on-line médií ve veřejné sféře se zaměřením na evropskou tematiku (s. 125). Na rozdíl od předchozích kapitol, kde události vyvolávající debaty byla ratifikace mezinárodní smlouvy (ať už Smlouvy o Ústavě pro Evropu, nebo Lisabonské smlouvy), zde jde o kampaň pro volby do Evropského parlamentu v roce 2009. Autorky konstatují odlišnost on-line veřejné sféry od její tradiční podoby, a to co do rozsahu, participace a legitimacy (první hypotéza), a skutečnost, že elektronická média během kampaně hrála důležitou roli (druhá hypotéza). Opět, podobně jako u Lacinova příspěvku, nejsou zjištěny nijak překvapivé. Třetí hypotéza, která tvrdí, že elektronické verze českých deníků poskytují žurnalistům větší volnost při použití hodnotících soudů, však potvrzena nebyla. Co se povahy on-line diskusí týká, autorky zjistily, že „*autoři komentářů pod články často reagovali nesouvisle a na jiná témata než témata obsažená v hlavních článcích*“ a že „*evropská témata byla zastíněna domácími politickými šarvátkami [...]. Pouze výjimečně se čtenáři zajímali o výlučně evropská témata*“ (s. 144–145).

Co tedy můžeme na základě analýzy diskurzu týkajícího se evropských otázek na různých platformách vyvodit o české diskuzi? Zdenka Mansfeldová a Petra Guasti se v závěrečné kapitole mimo jiné vracejí také k výše zmíněným třem modelům demokratického vládnutí v Evropě. Podle výstupů dílčích analýz konstatují, že v českém diskurzu drtivě převládá první model, tj. model národních států (mezivládní), ve velmi omezené míře pak model federální, ten však spíše v negativním slova smyslu jako kritizovaná a hlavně nežádáná alternativa k stávajícímu uspořádání. Třetí, kosmopolitní model v debatách absentuje zcela (s. 154). Ve čtenáři pak výsledky analýz diskusí vytvářejí dojem, že diskuse o evropských otázkách byly v českém prostředí charakteristické neinformovaností, pocitem odcizení, sebestředností a absencí pozitivní agendy.

Pokud bych měl publikaci hodnotit jako celek, je patrné, že navazuje na širší srovnávací výzkum a že cílem analýz bylo primárně poskytnout fundované případové studie pro zahraniční, reáliemi české politiky příliš neobeznámené publikum: některé pasáže jsou totiž pro domácího čtenáře příliš triviální, kontextové informace se občas opakují. V zásadě jde o explorační analýzy, které se jen sporadicky snaží o hledání příčin či vysvětlení jevů, jež rozebírají. Zde tedy vidím prostor pro další výzkum. Politování musím vyjádřit nad tím, že v jednotlivých případových studiích se srovnání s dalšími analyzovanými zeměmi objevuje jen zřídka a spíše nesystematicky. Zasazení českého diskurzu do širšího rámce by rozhodně bylo pro české publikum přínosné. Zde se případný zájemce musí obrátit na další publikace projektu RECON.

Pokud knihu čteme v roce 2014, není pro čtenáře, který alespoň letmo sleduje politické dění, ničím překvapivé: většinu událostí máme ještě v živé paměti, stejně tak aktéři, kterými se autoři zabývají (zejména politické strany a jejich reprezentanti), jsou povětšinou stále politicky činní a svými postoji ve veřejném prostoru přítomní. Přínos publikace nicméně bude růst s časem, který od sledovaného období uplyne, a my se k ní budeme moci vrátit jako k cennému dokumentu o stavu české veřejné debaty během významného období vývoje evropské integrace.

Jan Němec

Literatura

- Eriksen, Erik Oddvar – Fossum, John Erik (2007): Europe in Transformation: How to Reconstitute Democracy? *RECON Online Working Paper*, 2007/1, <http://www.reconproject.eu/main.php/RECON_wp_0701.pdf?fileitem=50511926>.

RECENZE

- Hooghe, Liesbet – Marks, Gary (2007): Sources of Euroscepticism. *Acta Politica*, Vol. 42, No. 2/3, s. 119–127.
- Marks, Gary – Hooghe, Liesbet – Nelson, Moira – Edwards, Erica (2006): Party Competition and European Integration in the East and West: Different Structure, Same Causality. *Comparative Political Studies*, Vol. 39, No. 2, s. 155–175.
- Müller, Karel (2007): Jaký typ legitimacy pro Evropskou unii? *Politologická revue*, Vol. 13, No. 1, s. 60–72.
- Syllová, Jindřiška – Pítrová, Lenka – Paldusová, Helena a kol. (2010): *Lisabonská smlouva: Komentář*. Praha: C. H. Beck.
- Taggart, Paul – Szczerbiak, Aleks (2013): Coming from the Cold? Euroscepticism, Government Participation and Party Positions on Europe. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51, No. 1, s. 17–37.